

RAQAMLI VA SUN'IY INTELLEKT DAVRI JURNALISTIKASIDA OBYEKTIVLIKKA TA'SIR ETUVCHI PSIXOLOGIK OMILLAR

Gulayim Nurgaliyeva

Qoraqalpoq davlat universiteti tayanch doktoranti

DOI: 10.5281/zenodo.22653345

Received: 1-September 2026 | Accepted: 7-September 2026 | Published: 8-September 2026

ANNOTATSIYA:

Ushbu ilmiy maqola raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning kundalik amaliyotga keng joriy etilishi sharoitida jurnalist obyektivligiga ta'sir ko'rsatuvchi psixologik omillarni o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada jurnalistning ichki kechinmalari va shaxsiy xususiyatlari, shuningdek ijtimoiy tarmoqlar, algoritmik tavsiya tizimlari, sun'iy intellekt vositalari bilan raqobat va tahririyat bosimi kabi tashqi omillar tahlil qilinadi. Ushbu omillarning jurnalistning voqelikka nisbatan qarashini qanday shakllantirishi va uning obyektiv bo'lib qolish qobiliyatiga qay tarzda ta'sir ko'rsatishi asoslab beriladi.

KALIT SO'ZLAR:

Jurnalistika, ommaviy axborot vositalari, obyektivlik, sun'iy intellekt, raqamli media, kognitiv buzilishlar.

KIRISH

Jamiatga voqealarni yoritish va unga ishonchli axborot yetkazib berish vazifasini bajaruvchi jurnalistika bugungi kunda yangi va murakkab sinovlar bilan yuzma-yuz kelmoqda. Raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va sun'iy intellekt vositalarining jadal rivojlanishi axborot maydonini tubdan o'zgartirdi: yangiliklar soniyalar ichida tarqaladi, algoritmlar o'quvchiga qanday kontent taqdim etilishini belgilaydi, sun'iy intellekt esa matnlarni avtomatik tarzda yaratish imkonini bermoqda. Bunday sharoitda jurnalistning obyektiv bo'lib qolishi, ya'ni faktlarni shaxsiy fikr va his-tuyg'u ta'siridan holi tarzda yetkazish qobiliyati yanada dolzarb ilmiy-amaliy muammoga aylanmoqda.

Ilk qarashda bu vazifa oddiydek tuyuladi: xolis kuzatuvchi bo'lish va faktlarni buzmasdan yetkazish. Biroq, voqelik ancha murakkab. Ko'rinishidan sodd bo'lgan obyektivlik tushunchasi ortida axborotni idrok etish va uzatish jarayoniga ta'sir ko'rsatuvchi ko'p qatlamli psixologik mexanizmlar yashiringan bo'lib, ular raqamli muhitda, ayniqsa sun'iy intellekt vositalari keng qo'llanilayotgan davrda, yanada kuchayib bormoqda.

Jurnalist obyektivligi - uning axborotni buzmasdan, shaxsiy hukm va his-tuyg'u ta'siridan holi tarzda yetkazish qobiliyatidir. Bu quyidagilarni anglatadi: jurnalist faktlarni xolisona, o'z shaxsiy fikriga zid bo'lgan ma'lumotlarni chetlab o'tmagan holda taqdim etadi; faktlarni o'z talqinlaridan aniq ajratadi, shunda o'quvchi qayerda fakt tugab, qayerda muallif fikri boshlanishini ilg'ay oladi; masalaga oid turli nuqtai nazarlarni

muvozanatli tarzda yoritadi; hokimiyat, biznes, tahririyat yoxud algoritmik tizimlar tomonidan ko'rsatilayotgan bosimga bo'ysunmasdan, o'z mustaqil xulosalariga sodiq qoladi.

"Kognitiv buzilishlar - bu bizning axborotni qanday idrok etishimiz va talqin qilishimizga ta'sir ko'rsatuvchi, tafakkurdagi tizimli xatolardir. Jurnalistlar, xuddi boshqa odamlar kabi, ushbu buzilishlarga moyil bo'lib, bu esa noto'g'ri xulosalar va bir tomonlama axborot taqdim etilishiga olib kelishi mumkin" [1].

Psixologlar kundalik hukmlarimizni chiqarishda bir qator fikrlash stereotiplaridan foydalanishimizni aniqlashgan bo'lib, bu hodisa uchun "baholash evristikasi" degan maxsus tushuncha ham kiritilgan. Fikrlash stereotiplarining ta'sir mexanizmi ko'p jihatdan "qimmat = yaxshi" qoidasining ta'sir mexanizmiga o'xshaydi. Soddashtirilgan fikrlashga moyillik odatda foydali bo'lsa-da, ko'pincha jiddiy xatolarga olib keladi [2].

Shuni ta'kidlash lozimki, obyektivlik - bu fikrning yo'qligi emas, balki o'z fikrini fakt lardan ajrata olish va axborotni shunday tarzda taqdim eta olish qobiliyatidirki, o'quvchi to'liq va buzilmagan ma'lumot asosida mustaqil xulosa chiqara olsin.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot tavsifiy-tahliliy metodga asoslangan bo'lib, unda psixologiya, media nazariyasi va raqamli jurnalistika sohasidagi ilmiy adabiyotlar tizimli tahlil qilindi. Tahlil uchun kognitiv buzilishlar nazariyasi (Kahneman, Tversky, Slovic), ijtimoiy psixologiya, shuningdek zamonaviy sun'iy intellekt va algoritmik media tizimlari to'g'risidagi manbalar qiyosiy o'rganildi. Bundan tashqari, jurnalistika kasbiy etikasi kodekslari va fakt-tekshirish amaliyotlariga oid materiallar tahlilga jalb etildi. Tadqiqot doirasida ichki (shaxsga oid) va tashqi (muhitga oid) omillar ikki alohida yo'nalish sifatida ajratib ko'rib chiqildi, so'ngra ularning raqamli va sun'iy intellekt davridagi o'ziga xos ko'rinishlari aniqlandi.

NATIJALAR

1. Ichki omillar

Kognitiv buzilishlar: Inson miyasi soddalik va mantiqqa intiladi, shu bois biz o'z fikrlarimizni tasdiqlovchi ma'lumotlarni izlab, ularga zid faktlarni e'tiborsiz qoldirishga moyilmiz. Ijtimoiy tarmoqlardagi shaxsiylashtirilgan lentalar va tavsiya algoritmlari aynan

shu tabiiy moyillikni kuchaytiradi, chunki ular foydalanuvchiga uning avvalgi qarashlariga mos keladigan kontentni ko'proq taqdim etadi va shu orqali "tasdiq buzilishi"ni yanada chuqurlashtiradi.

Emotsional reaksiyalar: His-tuyg'ularimiz axborotni qanday idrok etishimiz va talqin qilishimizga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Raqamli platformalarning kontentni his-tuyg'ularni qo'zg'atish darajasiga qarab tarqatishi jurnalistlarni ko'proq o'qilish va ulashilish uchun emotsional jihatdan bo'yalgan uslubga moyil qilishi, natijada obyektivlikning pasayishiga olib kelishi mumkin.

Shaxsiy tajriba va qadriyatlar: Jurnalistning o'tmish tajribasi, qadriyatlari va e'tiqodi uning dunyoqarashiga hamda axborotni xolisona idrok etish qobiliyatiga ta'sir ko'rsatadi.

2. Tashqi omillar

Algoritmik va platforma bosimi: Ijtimoiy tarmoqlar va yangilik agregatorlarining tavsiya algoritmlari qaysi materiallar ko'proq ko'rinishini belgilaydi, bu esa jurnalistlarni chuqur tahlil o'rniga tezkor va "bosiladigan" sarlavhalar yozishga undashi mumkin.

Sun'iy intellekt bilan raqobat: Matnlarni avtomatik yaratuvchi sun'iy intellekt vositalarining paydo bo'lishi tezkorlik bo'yicha raqobatni kuchaytirmoqda, bu esa ba'zan faktlarni chuqur tekshirish hisobiga tezlikka ustuvorlik berilishiga sabab bo'lishi mumkin.

Siyosiy ta'sir: Siyosiy muhit jurnalistga kuchli bosim o'tkazib, uni ma'lum mafkuraviy me'yorlarga moslashishga majbur qilishi mumkin.

Tahririyat bosimi: Tahririyat jurnalistga bosim o'tkazib, uning materiallarini ma'lum manfaatlar yoki maqsadlarga moslashtirishni talab qilishi mumkin.

Raqobat: Raqobatbardosh muhitda, ayniqsa sun'iy intellekt asosidagi tezkor kontent ishlab chiqarish sharoitida, ishonchsiz ma'lumotdan foydalanish yoki faktlarni buzib ko'rsatish orqali ustunlikka erishish vasvasasi paydo bo'lishi mumkin.

3. Obyektivlikni ta'minlash mexanizmlari

Kasbiy etika: Jurnalistlarni obyektivlik, aniqlik va xolislikka undovchi kasbiy kodekslar mavjud.

Fakt-tekshirish tizimlari: An'anaviy fakt-tekshirish (fact-checking) amaliyoti bugungi kunda sun'iy intellektga asoslangan tahlil vositalari bilan boyitilmoqda, biroq bunday vositalarning o'zi ham xatolardan holi emasligi sababli inson nazoratini talab qiladi.

Media savodxonligi: Jurnalistlarning algoritmlar va sun'iy intellekt tizimlari qanday ishlashini tushunishi ularga bu tizimlarning o'ziga ta'sirini ongli ravishda baholash va cheklash imkonini beradi.

Tahririyat mustaqilligi: Tahririyatning siyosiy yoki tijoriy ta'sirdan mustaqilligi, shuningdek platforma algoritmlariga bo'lgan bog'liqlikni ongli ravishda cheklash obyektivlikni ta'minlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

"Kasbiy etika - jurnalistikada obyektivlikni ta'minlashning muhim vositasidir. Jurnalistlar o'z faoliyatida aniqlik va xolislikni ta'minlash uchun kasbiy me'yor va qoidalarga rioya qilishlari lozim" [3].

MUHOKAMA VA XULOSA

Shuni tushunish lozimki, mutlaq obyektivlik mavjud emas. Har birimiz ma'lum darajada idrok buzilishlari va moyilliklarga ega bo'lamiz. Biroq jurnalistlar fuqarolarning ishonchli axborotga ega bo'lishi va o'z mustaqil fikrini shakllantirish imkoniyatini ta'minlash uchun o'z faoliyatida maksimal obyektivlikka intilishi zarur. Raqamli va sun'iy intellekt davrida bu vazifa yanada murakkablashadi, chunki psixologik omillarga endi algoritmik tizimlar, tezkorlik talabi va avtomatlashtirilgan kontent ishlab chiqarish bilan bog'liq yangi bosimlar ham qo'shiladi.

Jurnalistika obyektivligi demokratik jamiyatning asosiy tamoyillaridan biridir. U fuqarolarga manipulyatsiya va targ'ibotga emas, balki ishonchli faktlarga tayanib, mustaqil fikr shakllantirish imkonini beradi. Raqamli davrda obyektivlikka ta'sir ko'rsatuvchi psixologik omillarni o'rganish jurnalistikada ishonchlilik darajasini qanday ta'minlash mumkinligini tushunish, obyektivlikka tahdid soluvchi omillarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish mexanizmlarini ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli va sun'iy intellekt davrida jurnalist obyektivligi nafaqat kasbiy prinsip, balki jurnalistning axborotni buzilmagan holda idrok etish va uzatish qobiliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi murakkab psixologik jarayondir. Obyektivlikka ichki omillar (jurnalist shaxsi) bilan bir qatorda tashqi omillar (ijtimoiy muhit, tahririyat bosimi, algoritmik tizimlar va sun'iy intellekt bilan raqobat) ham ta'sir ko'rsatadi. Psixologik omillar jurnalist obyektivligiga ham yordam berishi, ham to'sqinlik qilishi mumkin. Jurnalistning vazifasi - o'zining shaxsiy va texnologik ta'sirlar ostidagi idrok buzilishlarini anglash va ularni o'z faoliyatida yengib o'tishga intilishdan iboratdir.

REFERENCES:

1. Luriya A.R. Umumiy psixologiya bo'yicha ma'ruzalar / — SPb.: Piter, 2006. — 320 b.: rasm. — ("Psixologiya ustalari" seriyasi).
2. Chaldini R.B. Ta'sir psixologiyasi. 5-nashr. — SPb.: Piter, 2014.
3. Atvud R. Jurnalistika etikasi, 2004.

PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING OBJECTIVITY IN JOURNALISM IN THE DIGITAL AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE ERA

Gulayim Nurgaliyeva

PhD Candidate, Karakalpak State University

Abstract: This scientific article is dedicated to studying the psychological factors influencing journalistic objectivity amidst the widespread integration of digital technologies and artificial intelligence into daily practice. The

paper analyzes the journalist's internal experiences and personal traits, as well as external factors such as social networks, algorithmic recommendation systems, competition with AI tools, and editorial pressure. It substantiates how these factors shape the journalist's perception of reality and impact their ability to remain objective.

Keywords: Journalism, mass media, objectivity, artificial intelligence, digital media, cognitive biases.